

Zaur Samit oğlu TAĞIYEV
İqtisad elmləri üzrə fəlsəfə doktoru
“Azeri MI Drilling Fluids” MMC-nin
Satınalma və Təchizat Şöbəsinin Baş Meneceri.
Email: zaur.taghiyev@yahoo.com

TƏCHİZAT ZƏNCİRİNİN STRATEJİ FUNKSIYALARI VƏ İQTİSADI SƏMƏRƏLİLİK PROBLEMLƏRİ

Xülasə

Tədqiqatın məqsədi təchizat zəncirinin strateji funksiyalarının müəyyənəşdirilməsi və onun iqtisadi səmərəliliyinin qiymətləndirilməsindən ibarətdir. Təchizat zəncirinin strateji funksiyaları baxılmış və onun idarə olunmasında menecmentin həlledici rolu açıqlanmışdır. Təchizat zəncirinin iqtisadi səmərəliliyini müəyyənəşdirən amillər və proseslər təhlil olunmuşdur. Qeyd olunan məsələlərlə bağlı ümumiləşdirmələr aparılmış və təkliflər hazırlanmışdır.

Tədqiqatın metodu kimi analiz, sintez, müqayisə və ümumiləşdirmə metodlarından istifadə edilmişdir. Eyni zamanda, təchizat zəncirinin strateji funksiyaları və iqtisadi səmərəlilik problemləri üzrə müxtəlif tədqiqatçıların elmi əsərlərinə istinad edilmişdir.

Tədqiqatın nəticələri baxımından qeyd edə bilirik ki, məqalədə alınmış elmi nəticələrdən təchizat zəncirinin funksiyalarından istifadə mexanizmlərinin hazırlanmasında və ümumilikdə təchizat zəncirinin iqtisadi səmərəliliyinin artırılması tədbirlərinin müəyyənəşdirilməsində istifadə etmək olar.

Açar sözlər: *təchizat, təchizat zənciri, təchizat zəncirinin optimallığı, təchizat zəncirinin iqtisadi səmərəlilik problemləri, təchizat zəncirinin təkmilləşdirilməsi, təchizat zəncirinin səmərəliliyinin artırılması.*

JEL: R41; M00; M19

UOT: 338.24.01:658.7

DOI: [https://doi.org/ 10,54414/IFKS2200](https://doi.org/10.54414/IFKS2200)

Giriş

Qeyd edək ki, müasir dövrdə bazar iqtisadiyyatı mexanizmlərinin maksimum transformasiyaya uğradığı bir şəraitdə müəssisə və firmaların fəaliyyətinin optimallaşdırılmasında, səmərəliliyin artırılmasında yeni mexanizmlər və konsepsiyalar, idarəetmə formaları, həmçinin çoxfunksiyalı nəzarət mexanizmləri tətbiq etmək lazım gəlir. Bu mexanizmlər sırasında təchizat zəncirinin xüsusi rolu vardır. Təchizat zəncirinin optimal hazırlanması və onun bütün mərhələlərinin səmərəliliyinin təmin edilməsi olduqca vacib hesab olunur. Belə ki, məhz bu mexanizmlərin işləkliyindən, optimal olaraq proqnozlaşdırılmasından, mal göndərənlər və alıcı şirkətlərlə fəaliyyətin səmərəli təşkilindən ümumilikdə müəssisənin və ya firmanın uğurlu fəaliyyət

göstərməsi bilavasitə asılıdır. Buna görə də təchizat zəncirinin strateji funksiyaları sırasında vacib amillərin nəzərə alınması təmin olunmalıdır: 1) Müəssisənin hədəflərinə və məhsul (xidmət) istehsalının həcminə uyğun şəkildə xammal və material ehtiyatlarının yaradılması, etibarlı mal göndərənlərin əhatəsinin müəyyənəşdirilməsi, müqavilələrin bağlanması və bu istiqamətdə zəruri tədbirlərin görülməsi; 2) Xammal və material axınlarının hərəkətinin optimal şəkildə izlənməsi və idarə olunması, itkilərin azaldılması tədbirlərinin görülməsi, qənaət rejimlərinin formalaşdırılması və texniki təhlükəsizlik tədbirlərinin görülməsi; 3) Müəssisənin və ya firmanın anbar təsərrüfatının fəaliyyətinin gücləndirilməsi, uçotun rəqəmsallaşdırılması, yangın və ya digər təhlükəsizlik tədbirlərinə ciddi şəkildə

əməl olunması, keyfiyyət göstəricilərinin qorunması; 4) Müəssisənin və ya firmanın bütün struktur bölmələri arasında funksional işləkliyin təmin olunması və qarşılıqlı fəaliyyətin avtomatlaşdırılması, birgə fəaliyyətin səmərəliliyinin yüksəldilməsi; 5) Müəssisənin maliyyə resurslarından və dövrü vəsaitlərindən təyinatı üzrə olmaqla qənaətcil istifadə olunması; 6) Satış kanallarının diversifikasiyalaşdırılması və müştəri kontingentinin genişləndirilməsi tədbirlərinin görülməsi; 7) Qiymət siyasətinin çevikliyinə və səmərəliliyinə nail olunması və s.

Hesab edirik ki, müəssisənin təchizat zəncirinin hazırlanmasında və tətbiq olunmasında yüksək peşəkarlığa malik menecerlər həlledici səsə və səlahiyyətlərə malik olmalıdırlar. Müəssisənin menecment komandası korporativ dəyərləri nəzərə almaqla yanaşı, qarşıda duran hədəflərə çatmaq üçün zəruri tədbirlər görməli, optimal planlaşdırmalar aparmalı, müəssisənin hər bir bölməsinin və struktur vahidinin vəzifə bölgüsünü, funksiyasını dövrün tələblərinə uyğunlaşdırmalı, kollektivin səylərini əsas vəzifələrin yerinə yetirilməsinə səfərbər etməlidir. Bunlarla bərabər, müəssisənin təchizat zəncirinin fəaliyyətinin səmərəli olması üçün iqtisadi, inzibati və sosial-psixoloji metodlardan fəal şəkildə istifadə etməlidirlər. Bu proseslərdə başlıca məqsəd müəssisənin qarşısında duran strateji vəzifələrin yükünə uyğun optimal təchizat zəncirinin formalaşdırılması və icra edilməsini təmin etməkdir. Təchizat zəncirinin daha uğurlu fəaliyyət göstərməsində başlıca diqqət xammal və köməkçi materialların planlaşdırılması və proqnozlaşdırılmasında tarazlığın və mütənəsibliyin təmin olunmasıdır [1]. Buna görə də praktikada maddi-texniki təchizatın reallaşdırılmasında və etibarlı olaraq təşkil edilməsində əsasən iki metoddan istifadə olunur: 1) Birbaşa (tranzit) təchizat və 2) Anbar təchizatı. Birbaşa təchizat özündə xammal və material axınlarından istifadə edildikcə təmin olunur və belə bir metodun əsas üstünlüyü dövriyyədə mövcud vəsaitlərin dövriyyə tsiklinin intensiv olmasıdır. Başqa sözlə, xammal axınları və materiallar daha intensiv istifadə edildikdə onların saxlama xərcləri xeyli azalır və nəticədə əlavə məsrəflər artmır. Anbar təchizatı nöqtəyi-nəzərindən zəruri xammallar və materiallar üzrə anbara mədaxil edilməklə, sərfiyyətə yönəldilir və bu sərfiyyətlər tələb olunan

miqdarda reallaşdırılır. Bu proseslərdə xammal və materialların saxlanması, bunlarla bağlı əməliyyatların xərcləri birbaşa təchizatda olduğundan fərqlənir, yəni daha çox olur.

Bu qeyd olunanlar bazar subyektlərini özlərinin fəaliyyət xüsusiyyətlərinə və hədəflərinə uyğun şəkildə təchizat zənciri modelinin formalaşdırılmasına, onun strateji funksiyalarından səmərəli istifadə edilməsinə və ümumilikdə bu tsikldə iqtisadi səmərəliliyin təmin edilməsi üçün əlavə tədbirlərin görülməsinə sövq edir.

Təchizat zəncirinin strateji funksiyalarının xüsusiyyətlərinin tədqiqi

Təchizat zəncirinin strateji funksiyalarını müəyyənləşdirmək, bütövlükdə optimal və işlək təchizat zənciri həlqələrinə və mexanizmlərinə yiyələnmək üçün ilk növbədə tədarük zəncirinin hər bir mərhələsini və ya müəssisənin istehsal etdiyi məhsulun istehsalına (göstərilən xidmətə) yönəlik tədbirlərin səmərəli olmasını təmin etmək vacib şərtlərdəndir. Təchizat zəncirinin strateji əhəmiyyəti baxımından müəssisədə (firmada) xammalın tədarükündən başlayaraq, müxtəlif təyinatlı istehsal prosesləri və son məhsulun alıcılara çatdırılmasına kimi olan proseslər diqqət mərkəzində saxlanılır, yoxlanılır və bütün proseslərin nəzarət monitorinqi həyata keçirilir [2]. Burada başlıca məqsəd müəssisənin istehsal (xidmət) proseslərində xərclərini optimallaşdırmaq, maya dəyərinin sərfəli olmasını təmin etmək və analoji əmtəə bazarlarında daha çevik, həm də rəqabət qabiliyyətli qiymətləri təklif edə bilməkdir [3].

Müasir dövrdə təchizat zəncirinin formalaşdırılmasında və səmərəli fəaliyyət göstərməsində 5 əsas strateji yanaşma (strategiya) xüsusilə fərqlənir. Bu strategiyalar təchizat zəncirlərinin səmərəli idarə olunmasında ciddi önəm kəsb edirlər və əsaslı üstünlüklərə malikdirlər: 1) İlk növbədə təchizat zənciri müəssisənin biznes məqsədləri ilə uyğun gəlməlidir. Burada başlıca strategiya müəssisənin hədəflərinə uyğun şəkildə təchizat zənciri modelinin yaradılmasıdır. Bu modeldə müəssisənin müştəri kontingentinin tələbləri, ehtiyacları, həmçinin analoji əmtəə bazarının şərtləri, bazar konyunkturası, rəqiblərin davranışı və s. məsələlər mütləq şəkildə nəzərə alınmalıdır. 2) İkinci əsas strategiya qənaət rejimi

ilə bilavasitə bağlıdır. Belə ki, tullantısız texnologiyaların daha intensiv tətbiq olunması, istehsal proseslərində itkilərin azaldılması, alınan tullantıların təkrar emala göndərilməsi və daha çox qapalı, yəni tullantısız texnologiyalara üstünlük verilməsi vacibdir. Digər tərəfdən, əvvəldə istehsal proseslərində istifadə olunan xammal resurslarından, köməkçi materiallardan və maliyyə resurslarından qənaətlə istifadə edilməsinin vacibliyini də qeyd etmişdik. 3) Təchizat zəncirinin idarə olunmasında yüksək texnologiyalardan istifadə strategiyası mütləq şəkildə müasir dövrün tələblərinə cavab verməlidir. Belə ki, texnologiya təchizat zəncirinin idarə edilməsi üçün əla vasitədir [4]. Texnologiyaların fəal tətbiqi nəticəsində idarəetmə və istehsal, həmçinin xammal axınlarının optimallığının təmin olunması ilə bağlı tapşırıqların avtomatlaşdırılması, proseslərin optimallaşdırılması, texnoloji reqlamentin qorunması, istehsal proseslərinin təkmilləşdirilməsi, xətalara və qəzalara azaldılması, yaxud onların vaxtında xəbərdar edilməsi və s. vacib məsələlərdə daha yaxşı nəticələr əldə etmək mümkündür. Qeyd edək ki, bu proseslərdə texnologiyaların təchizat zənciri əməliyyatlarına inteqrasiyası mühüm əhəmiyyət kəsb edir. Xüsusi texnoloji həll proqramları təchizat zənciri üzrə əməliyyatların sadələşdirilməsinə, şəffaflığın artırılmasına, bürokratik sənədləşmə işlərinin azaldılmasına və qeyd etdiyimiz kimi mühüm idarəetmə və nəzarət tapşırıqlarının avtomatlaşdırılmasına, avtomat nəzarət sisteminin yaradılmasına imkan verir. Bundan əlavə, maya dəyərində önəmli paya malik nəqliyyat xərclərinin azaldılması mümkündür. 4) Təchizat zəncirinin optimallığında xammal və satış müqavilələri üzrə idarəçiliyin mərkəzləşdirilməsi strategiyası xüsusi əhəmiyyət kəsb edir [5]. Belə ki, təchizat zənciri müqavilələrinin mərkəzləşdirilməsi idarəetmə baxımından səmərəlidir və kifayət qədər faydalıdır. Bu halda müqavilələr maliyyə, hüquq, satınalma və əməliyyatlar kimi bir çox struktur vahidləri tərəfindən baxıldıqda, hazırlandıqda bir çox mühüm elementləri unutmaq mümkündür və maksimum konsentrasiyaya köklənmək çətin olur. Qeyd olunanlar baxımından müqavilələrin imzalanması, xidmət göstərilməsi və dəyişdirilməsi prosesləri daha səmərəli olmaq üçün onların sadələşdirilməsi və mərkəzləşdirilməsi məqsədəuyğundur. 5) Əlbəttə ki, digər

mühüm strategiyalardan biri də təchizat zənciri üzrə risklərin azaldılması, mümkün risklərin əvvəlcədən proqnozlaşdırılması, onların idarə edilməsi mexanizmlərinin yaradılması və ümumilikdə risk səviyyələrinə nəzarətin təmin olunmasıdır. Əlavə edək ki, müəssisənin təchizat zəncirində risk amillərinin müəyyən edilməsi prosedurları daha çevik olmalı və yarana biləcək hər hansı problemləri həll etməyə qadir səviyyədə formalaşdırılmalıdır. Müasir dövrdə təchizat zəncirinin idarə olunmasında daha geniş şəkildə blokçeyn texnologiyasından istifadəyə üstünlük verilir. Bu texnologiya tədarük zəncirində müxtəlif prosesləri təkmilləşdirməyə, optimallaşdırma aparmağa və təchizat zəncirinin səmərəliliyini artırmağa imkan verir.

Təchizat zəncirinin səmərəli idarə olunmasında bir çox funksiyalara xüsusi diqqət yetirilməsi tələb olunur: 1) İlk növbədə, müəssisənin maddi-texniki təchizatının optimal planlaşdırılması vacibdir və burada müəssisə üçün tələb olunan resursların həcmi, onların növləri müəyyənləşdirilməli, qiymətləri qeyd olunmalı və manevr üçün uyğunlaşdırılmalı, xammal və resursların daşınması, sığorta edilməsi, saxlanması, fasiləsiz təchiz olunması formaları dəqiqləşdirilməli və diversifikasiyalaşdırılmalıdır. 2) İkinci mühüm funksiya müəssisənin təchizat planının reallaşdırılması və vaxtında icra edilməsindən ibarətdir, bunun üçün əvvəldə qeyd etdiyimiz kimi xammal və materialların tədarükçüləri ilə tələb olunan müqavilələrin vaxtında bağlanması və maliyyə mənbələrinin müəyyənləşdirilməsi, bu xammal və materialların alınması, gətirilməsi və anbarlaşdırılması, istehsal strukturlarına zəruri xammalların təhvil verilməsi və müəssisənin satış strategiyasının reallaşdırılması, yəni hazır məhsulların satışının sərfəli şəkildə təmin edilməsi, müştərilərlə - məlalanlarla əlaqələrin işləkliyinə təmin olunması, satış bazarlarındakı proseslərin dərinədən öyrənilməsi və qiymətləndirilməsi kimi tədbirlərdən ibarətdir. 3) Digər mühüm bir funksiya isə, müəssisənin təchizat zəncirinin reallaşdırılması proseslərinə optimal nəzarətin təmin olunmasıdır. Belə ki, müəssisənin mühüm xammal və materiallara olan tələbatlarını ödəyəcək mal göndərənlərin - tədarükçülərin seçilməsi zamanı təchizat zəncirinin hazırlanması və həyata keçirilməsinə məsul vəzifəli şəxslər bu mühüm

məsələyə kompleks yanaşmanı təmin etməlidirlər. Yəni, tədarükçünün etibarlı olması, məsafə baxımından qiymətləndirilməsi, alınacaq məhsulların həcmi, çeşidi, qiyməti, keyfiyyəti nəzarətdə saxlanılmalı, həmçinin bu məhsullara verilən zəmanətin etibarlılığı da xüsusi nəzərə alınmalıdır.

Qeyd edək ki, təchizat zəncirinin səmərəli idarə olunmasında və məhsuldarlığında menecmentin rolu böyükdür və bu baxımdan menecment heyəti tərəfindən müvafiq fəaliyyət strategiyasının hazırlanması daha çox diqqət çəkir. Belə bir strategiya müəssisənin qarşısında duran hədəflərə çatmaq üçün bir yol xəritəsinə bənzəyir və əsas etibarlı ilə müəssisənin təchizat zəncirinin maksimum optimal idarə edilməsi məsələlərini özündə cəmləşdirir. Digər tərəfdən, strategiya şirkətin hansı biznes fəaliyyəti ilə məşğul olacağını ifadə etməklə yanaşı, bu istiqamətdə həyata keçiriləcək vəzifələri özündə ehtiva edir. Bunlarla bərabər, müəssisənin daxilində daha dəqiq planlaşdırma həyata keçirilir, strateji məqsədlər marketinq, maliyyə, informasiya, nəzarət sahələr üzrə birgə işlənir və əlaqələndirilir, tənzimlənir, idarə olunur [6]. Eyni zamanada, analoji fəaliyyət strategiyası müəssisənin əsas fəaliyyət istiqamətləri üzrə məlumatları və hədəfləri özündə ifadə edir. Həmçinin bu qəbildən olan strategiya müəssisənin zəif və güclü tərəflərini araşdırır, imkanları və gözlənilən təhlükələri müəyyənləşdirməklə yanaşı, həm də xarici təsirlərə adekvat reaksiya verilməsi mexanizmlərini müəyyənləşdirir.

Hesab edirik ki, müəssisənin təchizat zəncirinin idarə olunması ilə əlaqədar proseslərin optimallığını yüksəltmək və qarşıda duran hədəflərə çatmaq üçün səmərəli fəaliyyət göstərməkdən ötrü bir qrup strateji məqsədlər daha çox diqqət mərkəzində saxlanılmalıdır: 1) müəssisənin prioritet fəaliyyət istiqamətlərinin seçilməsi və təsdiqlənməsi, əsaslandırılması; 2) müəssisədə istehsal olunacaq məhsulların çeşidinin optimal müəyyənləşdirilməsi, reqlament və standartların hazırlanması, məhsul həcmının səmərəli planlaşdırılması; 3) müəssisənin əsas və strateji inkişaf istiqamətləri üzrə kapital qoyuluşunun planlaşdırılması, vəsaitlərin toplanması və kapital qoyuluşunun təmin edilməsi; 4) mövcud istehsal proseslərinin və texnologiyaların təkmilləşdirilməsi,

texnoloji yeniliklərin nəzərə alınması; 5) müəssisənin strateji inkişaf planına uyğun olaraq perspektivlərin müəyyən olunması, qiymətləndirilməsi və zəruri tədbirlərin görülməsi; 6) müəssisənin analoji əmtəə bazarlarında mövqeyinin araşdırılması və rəqabət qabiliyyətinin möhkəmləndirilməsi; 7) müəssisənin təchizat zəncirinin idarə edilməsi mexanizmlərinin səmərəliliyinin auditi və onların maksimum təkmilləşdirilməsi, əlavə tədbirlərin görülməsi və s.

Müasir dövrdə təchizat zəncirinin iqtisadi səmərəlilik problemləri və həlli yolları

Qeyd edək ki, hər bir müəssisənin özünə məxsus fəaliyyət taktikası və spesifik praktiki alətləri, təşkil və nəzarət mexanizmləri olur. Bununla belə bütün hallarda əsas yanaşma müəssisənin fəaliyyətinin uzunmüddətli dövr üçün optimal planlaşdırılması, proqnozlaşdırılması və ümumilikdə iqtisadi səmərəliliyin təmin olunmasıdır. Bu baxımdan müəssisənin fəaliyyətində səmərəlilik metodologiyasının işlənilməsi və xüsusilə təchizat zəncirinin iqtisadi səmərəliliyinin təmin olunması məqsədilə bir qrup amillərin və yanaşmaların mütləq şəkildə nəzərə alınması tələb olunur: 1) müəssisənin müştəri kontingentinin tələb və təkliflərinin dərinədən öyrənilməsi, müştəri məmnunluğuna nail olunması, etibarlı tərəfdaş statusunun qazanılması; 2) müəssisənin təchizat zəncirinin hər bir həlqəsinin dəqiq və müəyyən edilmiş müddətdə fəaliyyət göstərməsi, xüsusilə mal və materialların təchizatı proseslərində əvvəlcədən hazırlanmış təminat və çatdırılma qrafiklərinə əməl olunması vacibdir; 3) təchizat zəncirinin xərclərinin optimallaşdırılması tədbirlərinin görülməsi, məhsulun maya dəyərinin yaxşılaşdırılması və satılan məhsulların maya dəyərinin manevrliyinin artırılması və beləliklə daha əlverişli satış qiymətləri təklifləri ilə bazara çıxışların təmin edilməsi; 4) müəssisənin təchizat zəncirinin operativliyinin təmin olunması və bununla da rəqiblərlə müqayisədə rəqabət üstünlüyünün əldə edilməsi; 5) müəssisənin təchizat zəncirinin əsas və dövrüyyə vəsaitlərinin idarə edilməsinin səmərəliliyi və bununla bağlı zəruri tədbirlərin görülməsi; 6) müəssisənin təchizat zəncirinin optimal idarə olunması sayəsində ümumilikdə təchizat zəncirinin vəzifələrinin əvvəlcədən müəyyənləşdirilmiş me-

yarlar və göstəricilər səviyyəsində yerinə yetirilməsi, məsələn xammal və materialların vaxtında gətirilməsi, anbar ehtiyatlarının balanslaşdırılması, məhsulların keyfiyyət göstəricilərinin yaxşılaşdırılması, alıcıların sifariş dövrünün müddətinin mütləq şəkildə nəzarətdə saxlanması, ümumi xidmət səviyyəsinin yüksəldilməsi, dövriyyə vəsaitlərinin təyinatı üzrə istifadə edilməsi, istehsal və satış proqnozlarının dəqiqliyinə nail olunması, avadanlıqdan istifadə dərəcələrinin adekvatlığı və yeni texnologiyaların transferi, tətbiqi istiqamətlərində məqsədyönlü işlərin aparılması, layihələrin hazırlanması və həyata keçirilməsi və s.

Bunlarla bərabər, bazar iqtisadiyyatının dərinləşdiyi və global səviyyədə iqtisadi transformasiyaların genişləndiyi bir dövrdə hər bir müəssisənin təchizat zəncirinin informasiya bazasının gücləndirilməsi və analitik bazanın formalaşdırılması vacib hesab olunur [7]. Bu baxımdan, müəssisənin təchizat zəncirinin idarəetmə həlli analitik məlumatın üç səviyyədə formalaşdırılmasını və fəaliyyətini şərtləndirir: 1) müəssisənin fəaliyyətini özündə əks etdirən əsas hesabatlar, xüsusi sorğu və sifarişlərin icrasına nəzarəti və bununla bağlı materialların hərəkətinin təhlilinə imkan verən cədvəl formasında hesabatlar hazırlanır; 2) müəssisənin fəaliyyəti və göstəriciləri üzrə analitik hesabatlar aylıq olaraq göstəricilərin dinamikasını əks etdirir və bir qrup bölmələrdə, o cümlədən məhsul qrupları, köməkçi fəaliyyət sahələri üzrə məlumatları özündə ehtiva edir; 3) müəssisənin struktur bölmələri üçün balanslaşdırılmış göstəricilər tablosunun məntiqinə uyğun şəkildə strukturlaşdırılmış və biznes məqsədləri ilə əlaqəli məlumatlar. Qeyd edək ki, hər 3 halda əsas məqsəd müəssisənin təchizat zəncirinin idarəetmə mexanizmlərinin işləkliyinin təmin olunması və bununla bağlı proseslərin optimallığının obyektiv olaraq qiymətləndirilməsindən, bunlara müvafiq adekvat tədbirlərin görülməsindən ibarətdir.

Qeyd edək ki, müəssisənin təchizat zəncirinin təhlili və obyektiv qiymətləndirilməsi baxımından bir qrup məsələlər, meyarlar və amillər kompleks şəkildə nəzərə alınmalıdır. Məsələn, ilk növbədə ehtiyac yarandığı halda müəssisədə istehsal olunan məhsulun konkret istehlakçıya çatdırıldığı mərhələyə kimi mövcud təchizat zəncirinin inteqral sistem formasında fəaliyyət

göstərməsinin təmin edilməsi vacibdir [8]. Digər tərəfdən, müəssisənin tədarük zəncirinin operativliyinə nail olunması və çoxfunksiyalı rolundan səmərəli istifadə edilməsi mühüm şərtlərdəndir. Müəssisənin təchizat zəncirinin optimallığının təmin edilməsi məqsədilə, bu zəncirin müxtəlif xüsusiyyətlərə görə differensial təhlilinin aparılması, müəssisənin struktur bölmələrinin fəaliyyətinin təhlili və material qrupları üzrə təhlillər tələb olunur. Bunlarla bərabər, ümumilikdə müəssisənin təchizat zəncirinin problemlə həlqələrini müəyyən etmək və onun idarəetmə sisteminin təkmilləşdirilməsi məqsədilə zəruri prioritetləri dəqiqləşdirmək lazımdır.

Müasir dövrdə müəssisənin fəaliyyətinin səmərəli təşkili, hədəflərə çatmaq üçün zəruri tədbirlərin görülməsi, resursların mobilizasiya edilməsi və ümumi olaraq müəssisənin məqsədli fəaliyyət strategiyasının yerinə yetirilməsi üçün səmərəli mexanizmlərin hazırlanması və tətbiqi tələb olunur. Bu proseslərin nəzarət mexanizmləri də adekvat olmalı və aydın şəkildə ölçülə bilməlidir. Bunlarla bərabər, müəssisənin təchizat zəncirinin hər bir həlqəsi üzrə monitorinqlərin aparılması, uyğunsuzluqların aşkarlanması və tənzimləyici tədbirlərin müəyyənəşdirilməsi, eyni zamanda onların səmərəli şəkildə yerinə yetirilməsi müstəsna əhəmiyyət kəsb edir [9]. Eyni zamanda, həm də müəssisənin anbar təsərrüfatının vəziyyətinin obyektiv qiymətləndirilməsi və onun müəssisənin istehsal planlaşdırılmasına uyğunluğu xüsusi diqqət mərkəzində saxlanılmalıdır. İstehsal olunan məhsulların saxlanması, çeşidlənməsi, müştərilərin tələblərinə uyğun şəkildə etiketlənməsi, sığortalanması və son istehsalçıların ünvanlarına çatdırılması məsələləri də kompleks şəkildə həll edilməlidir.

Hesab edirik ki, müasir şəraitdə müəssisənin təchizat zəncirinin iqtisadi səmərəliliyinin təmin olunmasında və onun real vəziyyətinin qiymətləndirilməsində rəqəmsal mexanizmlərdən və texnologiyalardan fəal istifadənin böyük üstünlükləri vardır. Rəqəmsal mexanizmlər hesabına təchizat zəncirinin idarə edilməsi mexanizmlərinin optimallaşdırılması, şəffaflığın artırılması, fasiləsiz nəzarətin təmin olunması mümkündür. Eyni zamanda, mal göndərənlərlə və alıcılarla əlaqələrin operativliyinə nail olunması, çevik məlumat mübadiləsinin təşkili, göndərilən mal və məhsulların hərəkətinin real

rejimdə izlənməsi və tələb olunan zəruri qərarların qəbul edilməsi mümkündür. Müəssisənin rəsmi Vebsaytında zəruri informasiyaların və müraciət formalarının online rejimdə işlənməsi hesabına daha çox müştəri kontingenti qazanmaq mümkündür. Bazardakı real situasiyanın araşdırılması, rəqiblərin davranışlarının öyrənilməsi və adekvat qərarların qəbul edilməsi baxımından rəqəmsal analitik informasiyaları özündə ehtiva edən təhlil proqramları hesabına daha səmərəli fəaliyyət göstərmək olar. Məsələn, təchizat zənciri üzrə müştəri ehtiyaclarının onlayn müəyyənəşdirilməsi, real tələbin proqnozlaşdırılması və səbəb-nəticə təhlilinin aparılması faydalı ola bilər. Yaxud ali menecment tərəfindən məlumatlı qərar qəbul etməklə təchizat zəncirinin səmərəliliyinin artırılması tədbirlərinin müəyyənəşdirilməsi və yerinə yetirilməsi mümkündür. Digər tərəfdən, müəssisənin təchizat zənciri üzrə planlaşdırma və risklərin qiymətləndirilməsi baxımından riyazi olaraq təsdiqlənmiş modellərin qurulması daha çox səmərə verir [10]. Əvvəldə qeyd etdiyimiz kimi təchizat zəncirinin izlənməsini təkmilləşdirməkdə, bu proseslərə nəzarət etməkdə rəqəmsal elektron mexanizmlər daha çox üstün cəhətlərə malikdirlər.

Qeyd olunanlarla yanaşı, təchizat zəncirinin iqtisadi səmərəliliyinin qiymətləndirilməsi və obyektiv ölçülməsi üçün tədbirlərin görülməsi, meyarların müəyyənəşdirilməsi və alətlərin tətbiq edilməsi tələb olunur. Belə ki, müasir dövrdə tədarük zəncirinin iqtisadi səmərəliliyini ölçmək üçün təkə maliyyə göstəriciləri kifayət etmir. Bu halda müştəri xidmətinin adekvatlığı, məmnunluğu və yaxud məhsulun keyfiyyət göstəricilərini eyni vaxtda ölçmək asan deyildir. Dünya təcrübəsində bununla bağlı geniş yayılmış metodlardan biri David Norton və Robert Kaplanın balanslaşdırılmış bal kartıdır. Qeyd edək ki, bu metodologiya vaxtı ilə 12 şirkətdə aparılan tədqiqatların nəticəsində hazırlanmışdır və özündə maliyyə, həmçinin qeyri-maliyyə göstəricilərinin inteqrasiya olunmuş dəstini ehtiva edir. Metodologiya təchizat zəncirinin iqtisadi səmərəliliyinə və adekvatlığına dörd istiqamətdə formalaşan perspektivlərdən ibarətdir: 1) müəssisənin maliyyə perspektivi, bu halda istehsal xərcləri, həmçinin malların anbarda saxlanması xərcləri də nəzərə

alınır; 2) müştəri məmnunluğu, yəni mal və məhsulların vaxtında çatdırılması, analoji əmtəə bazarlarında rəqabətə davamlılığı və bazar payı; 3) müəssisənin inkişaf perspektivləri, yəni yeni istehsalatların yaradılması, yüksək texnologiyaların transferi, genişlənmə tədbirləri; 4) müəssisədə innovasiyaların işlənməsi və tətbiqi, innovasiyalı məhsulların istehsal perspektivləri və s.

Hesab edirik ki, bu qeyd olunan yanaşmalardan və metodologiyadan çıxış etməklə, müasir dövrdə təchizat zəncirinin iqtisadi səmərəlilik problemlərinin həllinə nail olmaq mümkündür.

Nəticə

Beləliklə, müasir global çağırışlar şəraitində və iqtisadi əlaqələrin, mexanizmlərin mürəkkəbləşdiyi bir dövrdə hər bir müəssisənin təchizat zəncirinin funksiyalarının maksimum təkmilləşdirilməsi və onun iqtisadi səmərəliliyinin artırılması vacib hesab olunur. Bu qeyd olunan məsələlərlə bağlı bir qrup amilləri və yanaşmaları, xüsusilə təchizat zəncirinin təkmilləşdirilməsi və optimallaşdırılması üsullarını ümumiləşdirmişik:

– İlk növbədə hesab edirik ki, müəssisənin təchizat zəncirinin ümumi şəbəkəsinin səmərəliliyinin artırılması məqsədilə onun optimallaşdırılması və təkmilləşdirilməsi təmin olunmalıdır, bu halda təchizatçılar, istehsal müəssisələri, anbarlar və digər təchizat – satış, xidmət mərkəzlərinin mövcud fəaliyyət mexanizmləri təhlil olunmalı və daha etibarlı vəziyyətə gətirilməlidir;

– Müəssisənin xammal ehtiyatlarının, mal və materialların, inventarların qalıqlarının təhlil olunması və tədarük zəncirinin şərtlərinə (tələblərinə) uyğunluğunun qiymətləndirilməsi tələb olunur, yəni təchizat zəncirinin bütün həlqələri üzrə etibarlılığın təmin edilməsi, idarəetmə mexanizmlərinin səmərəliliyinin qiymətləndirilməsi təmin olunmalıdır;

– Müəssisənin nəqliyyat-logistika fəaliyyətinin təhlil edilməsi, qiymətləndirilməsi və strateji hədəflərə uyğun şəkildə onun optimallaşdırılmasına nail olunması diqqət mərkəzində saxlanılmalıdır, belə ki, təchizat zənciri üzrə nəqliyyat-logistika xərclərinin optimallaşdırılması, faktiki xərclərin minimuma endirilməsi və xidmət səviyyələrinin yaxşılaşdırılması, nəqliy-

yat marşrutlarının və rejimlərinin optimallaşdırılması son nəticədə müəssisənin uğurlu fəaliyyət göstərilməsinə əlavə potensial yaradır;

– Eyni zamanda, təchizat zəncirinin optimallığının təmin edilməsi məqsədilə, bu zəncirin iştirakçıları arasında əlaqələrin və kommunikasiyaların maksimum yaxşılaşdırılması, daha yaxşı qiymətləri razılaşdırmaq üçün danışıqların aparılması və nəticələrin əldə edilməsi, xammal resurslarının və hazır məhsulların çatdırılma müddətlərinin yaxşılaşdırılması tədbirlərinin görülməsi ümumi fəaliyyətin təkmilləşdirilməsinə və iqtisadi səmərəliliyin artırılmasına imkan verir;

– Bunlarla bərabər, müasir rəqəmsal texnologiyalardan, əşyaların interneti və süni intellekt alətlərindən istifadə etməklə təchizat zənciri üzrə tələb və təkliflərin tarazlaşdırılması, daha optimal planlaşdırmanın aparılması və proqnozların hazırlanması, hazırkı dövrümüzdə sürətlə dəyişən biznes mühitində rəqabətə davamlı iqtisadi fəaliyyət subyekti kimi qalmaq üçün zəruri tədbirlərin görülməsi və bu amillər nəzərə alınmaqla təchizat zəncirinin bütövlükdə optimallığının və iqtisadi səmərəliliyinin yüksəldilməsi tədbirləri görülməlidir və s.

ƏDƏBİYYAT SİYAHISI:

1. Sultanov, F.O. Təchizat zəncirində strateji idarəetmə. Bakı, “Füyuzat”, 2022, 208 s.
2. Emmet, S., Sood, V. «Green Supply Chains: An Action Manifesto», 1st Edition, John Wiley & Sons, 2010. 316 p.

3. Сергеев, В.И. Управление цепями поставок. – М.: Юрайт, 2014. – 479 с.

4. Цифровые технологии в логистике и управлении цепями поставок: аналитический обзор [Текст] / В.В. Дыбская, В. И. Сергеев, Н. Н. Лычкина и др. ; под общ. и науч. ред. В. И. Сергеева ; Нац. исслед. ун-т «Высшая школа экономики». — М. : Изд. дом Высшей школы экономики, 2020. — 190 с.

5. Управление цепью поставок (SCM): учеб. пособие / сост. П.П.Крылатков, М.А.Прилуцкая. — Екатеринбург : Изд-во Урал. ун-та, 2018.— 140 с.

6. Смирнова, Е.А. Управление цепями поставок: учеб. пособие. СПб. : Изд-во СПбГУЭФ, 2009. 120 с.

7. Лукинский, В.С., Лукинский, В.В., Плетнева, Н.Г. Логистика и управление цепями поставок: учебник и практикум для академического бакалавриата. – М.: Юрайт, 2016. –359 с.

8. Лунева, С.К., Булекбаева, А.Э. Обеспечение безопасности международной цепи поставок товаров // Технико-технологические проблемы сервиса. –2018. – No3 (45). –С.59–61.

9. Kshetri, N. Blockchain's roles in meeting key supply chain management objectives // International Journal of Information Management, 2018, Vol. 39, pp. 80–89.

10. Бочкарев, А.А. Планирование и моделирование цепи поставок: учеб. пособие. М.: Изд-во «Альфа-Пресс», 2008.— 192 с.

Заур Самит оглы ТАГИЕВ

Доктор философии по экономике
ООО «Азери МИ Дриллинг Флюидс»

Генеральный менеджер отдела закупок и поставок

E-mail: zaur.taghiyev@yahoo.com

СТРАТЕГИЧЕСКИЕ ФУНКЦИИ ЦЕПОЧКИ ПОСТАВОК И ПРОБЛЕМЫ ЭКОНОМИЧЕСКОЙ ЭФФЕКТИВНОСТИ

Резюме

Целью исследования является определение стратегических функций цепи поставок и оценка ее экономической эффективности. Были рассмотрены стратегические функции цепочки поставок и обоснованы решающая роль менеджмента в ее управлении. Проанализированы факторы и процессы, определяющие экономическую эффективность цепочки поставок.

Сделаны обобщения и подготовлены предложения по указанным вопросам в современных условиях.

В качестве метода исследования использовались методы анализа, синтеза, сравнения и обобщения. При этом были сделаны ссылки на научные труды различных исследователей по стратегическим функциям и проблемам экономической эффективности цепи поставок.

Итоги исследования отражены в полученных результатах, которые могут быть использованы при разработке механизмов по оптимизации функций цепи поставок и определении мер по повышению экономической эффективности цепи поставок в целом.

Ключевые слова: поставка, цепочка поставок, оптимизация цепочки поставок, проблемы эффективности цепочки поставок, улучшение цепочки поставок, повышение эффективности цепочки поставок.

TAGHIYEV Zaur Samit,

Doctor of Philosophy in Economics

General Manager of the Procurement and Supply Department

of “Azeri MI Drilling Fluids” LLC

Email: zaur.taghiyev@yahoo.com

**STRATEGIC FUNCTIONS OF THE SUPPLY CHAIN AND ECONOMIC EFFICIENCY
ISSUES**

Summary

The purpose of the research is to identify the strategic functions of the supply chain and assess its economic efficiency. The strategic functions of the supply chain were considered and the decisive role of management in its management was explained. The factors and processes that determine the economic efficiency of the supply chain were analyzed. At present, the main criteria for the economic efficiency of the supply chain have been determined. Generalizations have been made and proposals have been prepared on these issues.

Scientific methods were used as a research method -analysis, synthesis, comparison and generalization. At the same time, references were made to the scientific works of various researchers on the strategic functions and problems of economic efficiency of the supply chain.

Results of the research it can be noted that the scientific results obtained in the article can be used in the development of mechanisms for using the functions of the supply chain and in determining measures to improve the economic efficiency of the supply chain as a whole.

Keywords: supply, supply chain, supply chain optimization, supply chain performance issues, supply chain improvement, supply chain efficiency improvement.